

Ганна Аркадіївна Кім,
здобувачка
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 349.6:502.211-582(477)

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОХОРОНИ І ВІДТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЗЕЛЕНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено вивченню проблем, пов'язаних із дослідженням формування, стану та тенденцій розвитку правового забезпечення відносин, що виникають з охорони, використання, відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України за період із 1990 р. до теперішнього часу.

Ключові слова: рослинний світ; природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; екологічне законодавство; об'єкти рослинного світу.

Своєчасність теми визначає один із головних програмних документів у галузі екологічного права «Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та здійснення екологічної безпеки», затверджений постановою Верховної Ради України від 05.03.1998 р. [23]. Сучасна екологічна ситуація в Україні у цьому документі характеризується як кризова. Підтвердженням можна вважати: зокрема, нівелювання систем природокористування, зниження різноманіття екосистем і біоти, зумовлене порушенням традиційного користування рослинним світом, відсутність нормативно-правової бази стійкого розвитку територій, на яких зростають природні рослинні угруповання [21]. Зазначені природні рослинні угруповання (об'єкти рослинного світу) як раз і занесені до Зеленої книги України.

Актуальність статті пояснюється також потребою вивчення проблем формування та розвитку законодавчої бази щодо регулювання правовідносин, що раніше не досліджувалися, у сфері охорони і відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, та необхідністю подальшого удосконалення законодавства у зазначеній сфері.

Метою цієї статті є проведення комплексного науково-теоретичного аналізу генези законодавчого забезпечення правового режиму об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, формулювання наукових висновків та рекомендацій щодо удосконалення законодавства у зазначеній сфері. Задля досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступне завдання: на основі вивчення і аналізу нормативних і наукових джерел дослідити формування, стан і тенденції розвитку правового забезпечення відносин, що виникають з охорони, використання, відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України.

Науково-теоретичною основою публікації стали праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених у сфері екологічного права: В. І. Андрейцева [1], Г. І. Балюк [2], А. П. Гетьмана [3], С. В. Єлькіна [4], А. Б. Іскоян [5], О. І. Красова [6], В. К. Попова [3], А. К. Соколової [7], Ю. С. Шемшученка [8], які вивчали окремі питання правового режиму об'єктів рослинного світу, зокрема, лісів чи нелісової рослинності тощо.

У доктрині екологічного права за часів незалежної України правовий режим об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, не був предметом комплексного дослідження та, відповідно, питання законодавчого забезпечення правовідносин у зазначеній сфері не вивчалися в історичному аспекті.

Як слушно зауважують науковці, зокрема С. О. Боголюбов, аналіз поступового, поетапного розвитку регулювання використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища, історичних джерел, зіставлення колишніх та теперішніх офіційних документів дозволяють встановити та оцінити динаміку вирішення екологічних проблем, визначити сучасне місце екологічного права у сучасній загальній системі права, з'ясувати причини, наслідки, масштаб діяльності людини в галузі забруднення та охорони навколишнього середовища, виправити помилки минулого, програмуючи недопущення їх у майбутньому [9, с. 41].

Розглядаючи це питання, вбачається за доцільне окремо зупинитися на тому, що нормативно-правовому закріпленню відносин щодо охорони об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, передувала активна науково-дослідна діяльність фахівців із природничих наук.

Теоретичне обґрунтування необхідності охорони типових корінних фітоценозів нарівні з рідкісними вперше було запропоновано Є. М. Лавренком ще у 1967 р. [10]. Ідея розробки «Зеленої книги» виникла і втілена в життя саме в Україні. До речі, зроблено це було завдяки наполегливості і зусиллям фахівців у галузі природничих наук. Історія її створення пройшла два етапи:

науковий та нормативно-правовий. Розглянемо кожен етап окремо. В Україні у 1983 р. С. М. Стойко [11] вже публікує список рідкісних рослинних угруповань Українських Карпат, що підлягають охороні. Уперше у 1987 р. Зелена книга України опублікована у вигляді монографії [12].

Як уже наголошувалося, законодавство у сфері регулювання та охорони рослинних природних угруповань теж має свою історію. Щоб розглянути правові питання охорони рослинних угруповань, слід провести аналіз складу і структури законодавства про рослинний світ у цій галузі, встановити тенденції та проблеми розвитку, а також визначити основні шляхи його вдосконалення.

Сама ідея збереження рідкісних природних ресурсів, окремих видів тварин і рослин, про це вже неодноразово згадувалося, має глибоке історичне коріння. Як слушно зауважує А. П. Гетьман, методологічним підґрунтям вирішення проблем охорони довкілля, які постають перед державою, є науково-теоретичні та правові розробки, що здійснювалися вченими-юристами протягом багатьох років [13, с. 11].

Сучасний період розвитку українського законодавства про рослинний світ почався у 1990 р. Після проголошення Україною суверенітету та незалежності в державі розпочинається новий етап законотворення у подальшому вдосконаленню напрацьованих за довгі роки правових основ охорони довкілля. Уперше необхідність вирішення цієї проблеми було передбачено у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., прийнятій Верховною Радою УРСР [13, с. 16]. Декларація [14] виступає базовим документом, який проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту й неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Проявом державного суверенітету є той факт, що Українська РСР самостійно встановлює порядок організації охорони природи на території республіки й порядок використання природних ресурсів. Відповідно до цього акта Україна самостійно визначає правові режими природних ресурсів та комплексів. У цьому документі хоча і не вживається термін «рослинний світ», а тим більше «рослинні угруповання», проте, використовуються термін «природні ресурси» як загальне поняття.

Загальне ж еколого-правове регулювання базується на нормах Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. [15]. Цей Закон є основоположним для екологічної галузі законодавства, оскільки в ньому окреслено принципи положення щодо реалізації екологічної політики держави, які з часом були конкретизовані й розвинені у відповідних екологічних законах. Цей документ визначає підгалузі екологічного законодавства (земельну, водну, лісову), а також зупиняється на питаннях використання тваринного і рослинного світу. Так, у ст. 4 Закону згадуються окремі складові рослинного світу: «ліс» та «інша рослинність», а у ст. 64 при визначенні об'єктів, занесених до Червоної книги України, вживається термін «рослини». З вищенаведеного можна зробити висновок, що законодавець не розглядає рослинний світ самостійним природним об'єктом, а також не згадує про його основну складову – природні рослинні угруповання.

Конституція України [16] у ст. 13 проголошує, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. На жаль, тут не міститься повного переліку природних ресурсів нашої держави, як бачимо, відсутній рослинний світ як об'єкт права власності, що ускладнює визначення правового становища конкретних природних об'єктів чи їх складових, як наприклад, природних рослинних угруповань. Конституція України, крім зазначених положень, визначила основні питання регулювання права на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), частиною якого є й рослинний світ.

Безпосередньо питання нормативного забезпечення досліджуваних відносин передбачено у наступних документах. Так, особливою передумовою підготовки та затвердження Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні від 22.09.1994 р. № 177/94-ВР [17] слід назвати незадовільний екологічний стан. У документі наголошується, що здебільшого безсистемний техногенний вплив призвів до значного руйнування усталеного навколишнього природного середовища, значною мірою позначився на генофонді природи України. На сьогодні збереглося близько 30 відсотків природної рослинності, яка перебуває на різних стадіях трансформації [17]. Окрім того, названий програмний документ зупиняється на важливості наукових розробок фахівців щодо узагальнення та дослідження наявних особливо цінних представників природної рослинності України – рослинних природних угруповань. У той же час, зважаючи на завдання та спрямованість цього нормативного акта, найефективнішим способом охорони вказаних природних об'єктів визначено саме розширення та підвищення репрезентативності мережі природно-заповідного фонду.

Також у Програмі безпосередньо вказано, що для поліпшення юридичного забезпечення розвитку заповідної справи в Україні у першочерговому порядку необхідно: розробити і прийняти законодавчі акти про рослинний світ та про систему територій, що особливо охороняються; надати Переліку рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, нормативного характеру та забезпечити його періодичне видання. Особливу тривогу викликає стан справ із збереженням генофонду рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин і рослин. До другого видання Червоної книги України занесений 381 вид тварин (близько 60 % з них – безхребетні), 351 вид рослин та грибів, у тому числі 429 видів судинних рослин, які становлять понад 12 % всієї дикорослої фауни. Порівняно з першим виданням (1976 р.) кількість видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, збільшилася майже в чотири рази. Стосовно рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги, їх загальна кількість становить 127 угруповань.

Згодом Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку ведення Зеленої книги України» (1997 р.) було передбачено необхідність визначення: 1) категорій рідкісних, зникаючих і типових природних рослинних угруповань, що потребують охорони; 2) шляхів здійснення охорони природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України; а також 3) створення Національної комісії з питань Зеленої книги України, проведення експертизи та узагальнення пропозицій про внесення до Зеленої книги України та вилучення з неї природних рослинних угруповань [18].

Першим нормативно-правовим актом, положення якого безпосередньо стосувалися питань ведення Зеленої книги України, був наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» (1997 р.) [19]. У цьому Наказі, зокрема, встановлено, що Зелена книга України є державним документом, в якому зведені відомості про сучасний стан рідкісних, зникаючих і типових природних рослинних угруповань, що потребують охорони і мають важливе значення як складова біологічного різноманіття. Крім суто облікової функції, Зелена книга також виступає підставою для розробки заходів щодо охорони та невиснажливого використання природних рослинних угруповань. Важливими, на наше переконання, слід назвати приписи законодавця щодо: визначення видів та категорій природних рослинних угруповань, які є цінними з наукової точки зору та вносяться до цієї книги; встановлення функцій державного управління в досліджуваній сфері (контролю); порядку включення та виключення цих об'єктів з даної книги тощо.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що саме наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» (1997 р.) [19] було започатковано формування нормативної бази щодо регулювання відносин з охорони рідкісних, зникаючих і типових природних рослинних угруповань.

Важливим моментом у справі охорони рослинних природних угруповань та рослинності взагалі стало прийняття Закону України «Про рослинний світ» (1999 р.) [20]. Саме цією подією ознаменувалася нова віха у формуванні флористичного законодавства щодо користування, охорони й відтворення об'єктів рослинного світу. Концептуальним положенням названого Закону є визнання рослинного світу самостійним природним об'єктом, його правового статусу, основних елементів та ін. [7, с. 31-32]. У Законі наведена дефініція поняття «рослинний світ» як сукупності усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території, що є по суті природним визначенням цього об'єкта. У своїй монографії «Флористичне право України: проблеми формування та розвитку» А. К. Соколова запропонувала наступне визначення поняття, яке нами розглядається. Отже, рослинний світ – це об'єкт права власності, суверенних прав; це сукупність диких рослин, а також грибів та утворених ними угруповань, які зростають у стані природної свободи на території України, а також у межах внутрішніх мор-

ських вод і територіального моря, континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони України, щодо якого встановлено відповідний правовий режим, який забезпечує їх належне використання [21, с. 30].

Як уже згадувалося, природні рослинні угруповання закон також визначає як складову рослинного світу та формулює їх поняття. Цей акт дуже важливий для визначення екологічної, господарської, наукової, оздоровчої, рекреаційної цінності тих природних рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України. Так, у ньому вказується, що названі природні рослинні угруповання мають статус «загальнодержавного значення». Також ст. 26 даного Закону серед способів забезпечення охорони рослинного світу передбачає занесення саме типових природних рослинних угруповань до Зеленої книги України, на сьогодні порядок ведення якої визначається новим Положенням про Зелену книгу України. Отже, чинна Зелена книга України [18] є державним документом, в якому зведені відомості про сучасний стан рідкісних, зникаючих і типових природних рослинних угруповань, що потребують охорони і мають важливе значення як складова біологічного різноманіття. Слід зауважити, що біологічне (біотичне) різноманіття являє собою сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, територіальних та внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу [21]. Таким чином, тільки три види рослинних угруповань можуть бути занесені до цієї книги: 1) рідкісні; 2) такі, що знаходяться під загрозою зникнення; 3) типові.

Ведення Зеленої книги має практичне і наукове значення ще й тому, що вона містить таку інформацію: біноміальну наукову назву рослинного угруповання, його синфітосозологічний індекс, клас, категорію, статус, поширення в Україні, фізико-географічні умови, біотоп, фітоценотичну, аутофітосозологічну та ботаніко-географічну значущість, ценотичну структуру та флористичне ядро, потенціал відновлюваності, вид режиму збереження, обґрунтування необхідності здійснення охорони, біотехнічні і сототехнічні рекомендації, джерела інформації, картосхему поширення угруповання.

Але у цьому нормативно-правовому акті, на жаль, не знайшли закріплення положення, присвячені регулюванню відносин щодо права власності, користування, відтворення та відповідальності за порушення законодавства у цій сфері. Врахування законодавцем наведених прогалин буде сприяти належному правовому забезпеченню регулювання досліджуваних відносин.

Підсумовуючи, вважаємо за доцільне наголосити, що окрім вищезазначених актів, які безпосередньо присвячені регулюванню досліджуваних правовідносин, на сьогодні можна виділити декілька груп нормативних актів, положення яких опосередковано регламентують зазначені відносини. Йдеться про нормативні акти, присвячені регулюванню правовідносин у сфері: функціонування екомережі [23] тощо; забезпечення біорізноманіття [24] тощо; охорони, використання об'єктів та територій природно-заповідного фонду [25] тощо; охорони, відтворення найбільш цінних видів рослин і тварин [26] тощо.

Таким чином, на підставі сказаного можна зробити висновки, що за часів незалежної України створена правова база щодо регулювання суспільних відносин з охорони об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, започаткована саме у 1994 р. Йдеться про необхідність розробки та прийняття спеціального акта – Положення про Зелену книгу України, яке було затверджено у 1997 р. На сьогодні прийняте нове Положення про цю книгу (2002 р.). Також правову основу регламентування вказаних відносин становлять вищезазначені чотири групи нормативно-правових актів. Аналіз законодавства у зазначеній сфері свідчить про нагальність його удосконалення, зокрема, слід розробити та прийняти єдиний нормативний акт – Закон України «Про Зелену книгу України».

Як справедливо наголошують науковці, джерела екологічного права, їх еволюція, особливості сфери правового регулювання та чинників впливу на формування викликають своєрідний і неабиякий інтерес. Це передусім стосується вивчення і специфіки джерел екологічного права, їх впливу на суспільні відносини [27, с. 4].

Отже, вивчення генези законодавства незалежної України у сфері охорони, відтворення об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, дозволяє стверджувати, що наведені міркування не вичерпують усіх аспектів порушеної проблеми.

Список літератури:

1. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія / В. І. Андрейцев. – Донецьк : Нац. ун-т, 2011. – 373 с.
2. Балюк Г. І. Екологічне право України : консп. лекцій у схемах (Заг. і Особл. частини) : навч. посіб. / Г. І. Балюк ; Мін-во освіти і науки України. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 192 с.
3. Гетьман А. П. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу / А. П. Гетьман, В. К. Попов // Право України. – 2000. – № 1. – С. 51–53.
4. Елькин С. В. История становления правовых основ сохранения использования растительного мира / С. В. Елькин // Уч. записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2005. – Т. 18 (57). – № 1. – С. 124–134.
5. Искоян А. Б. Правовое регулирование использования и охраны растительного мира (нелесной растительности) / А. Б. Искоян ; Ереван. гос. ун-т ; под ред. О. С. Колбасова. – Ереван : Изд-во Ереван. ун-та, 1987. – 132 с.
6. Крассов О. И. Право лесопользования в СССР / О. И. Крассов ; АН СССР, Ин-т гос-ва и права ; отв. ред. О. С. Колбасов. – М. : Наука, 1990. – 238 с.
7. Соколова А. К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку : монографія / А. К. Соколова. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
8. Екологічне право України : акад. курс : підручник / НАН України, Ін-т держави і права В. М. Корецького, Київ. ун-т права ; за ред. Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид. – К. : Юрид.думка, 2008. – 720 с.
9. Боголюбов С. А. Актуальные проблемы экологического права : учеб. для магистров : (Серия «Магистр») / С. А. Боголюбов. – М. : Юрайт, 2011. – 607 с.
10. Лавренко Е. М. Ботаническая география и фитоценология (геоботаника) / Е. М. Лавренко, В. М. Свешникова // Развитие биологии в СССР / под ред. Б. Е. Быховского, С. Р. Микулинского и др. – М. : Наука, 1967. – С. 41–64.

11. Стойко С. М. Экологические основы охраны редких, уникальных и типичных фитоценозов / С. М. Стойко // Ботанич. журнал. – 1983. – Т. 69. – № 11. – С. 1574–1583.
12. Зеленая книга Украинской ССР : моногр. // подг. кол. авт. под общ. ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонко. – К. : Наук. думка, 1987. – 216 с.
13. Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля / А. П. Гетьман // Право України. – 2011. – № 2. – С. 11–18.
14. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
15. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
16. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
17. Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні від 22.09.1994 р. № 177/94-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 48. – Ст. 430.
18. Про затвердження Порядку ведення Зеленої книги України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.01.1997 р. № 46-р (втратило чинність на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.01.2010 р. № 101-р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/baseei/ua-tmtiyt.html>.
19. Про затвердження Положення про Зелену книгу України [Електронний ресурс] : наказ М-ва охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 19.02.1997 р. № 17. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
20. Про рослинний світ : Закон України № 591-ХІV від 09.04.1999 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 22-23. – Ст. 198.
21. Словник юридичних термінів екологічного законодавства України. – Х. : Одиссей, 2010. – 160 с.
22. Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та здійснення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 38-39. – Ст. 248.
23. Про загальну програму формування національної екологічної мережі на 2000 – 2015 рр. : Закон України від 21.09.2000 р. № 4731-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405.
24. Про Концепцію збереження екологічного різноманіття [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.1997 р. № 439. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF>.
25. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
26. Про Червону книгу України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-ІІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 30. – Ст. 201.
27. Гвоздик П. О. Джерела екологічного права України : монографія / П. О. Гвоздик ; відп. ред. Н. Р. Малишева. – К. : Алєрта, 2012. – 304 с.

Ким А. А. Историко-правовые основы формирования и развития законодательства по охране и воспроизводству объектов растительного мира, занесенных в Зеленую книгу Украины.

Статья посвящена изучению проблем, связанных с исследованием формирования, состояния и тенденции развития правового обеспечения отношений, возникающих по охране, использованию, воспроизводству объектов растительного мира, занесенных в Зеленую книгу Украины за период с 1990 г. по настоящее время.

Ключевые слова: растительный мир; природные растительные сообщества, занесенные в Зеленую книгу Украины; экологическое законодательство; объекты растительного мира.

Kim A. A. *Actual problems of ownership of flora objects listed in the Green Book of Ukraine.*

This article is devoted to the study of issues related to the study of formation, status and trends of legal support of relations that arise out of protection, use, and reproduction of flora objects listed in the Green Book of Ukraine for the period from 1990 till the present day.

Key words: flora; natural flora groups, listed in the Green Book of Ukraine; environmental legislation; flora objects.

Надійшла до редколегії 03.12.2014 р.

Євгенія Миколаївна Копиця,
аспірантка
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 349.6.023

НОРМУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

У статті досліджуються нормативно-правові основи нормування в галузі охорони атмосферного повітря та аналізується його місце у системі засобів правового регулювання у досліджуваній сфері. У результаті аналізу чинного законодавства виявлено існуючі недоліки у понятійно-категоріальному апараті інституту нормування та запропоновано шляхи їх усунення на основі положень наукових досліджень.

Ключові слова: нормування, правове регулювання, охорона, атмосферне повітря.

Атмосферне повітря є життєво важливим компонентом навколишнього природного середовища, невід'ємною частиною середовища проживання людини, рослин, тварин. За останнє століття негативний антропогенний вплив на цей природний компонент привів до істотного погіршення його якості, що відбивається і на здоров'ї населення, і на стані довкілля в цілому.

За даними державної статистичної звітності, у 2013 р. в Україні у розрахунок на одну особу викинуто в атмосферу 148 кг забруднюючих речовин, 5,1 т діоксиду вуглецю, який відноситься до парникових газів, скинуто 38 м³